

OTKA-PÁLYÁZATOK

A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (K 108 919)

I. Pályázat

1. Részletes kutatási terv

Háttér, megoldandó problémák, előzmények

A nemzetközi oszmanisztikában mind szélesebben elfogadott az a törekvés, hogy az átfogó kutatások többféle török forrástípust együtt, egymással összevetve hasznosítsanak.¹ A magyarországi hódoltság olyan forrástöbblettel rendelkezik, amellyel pl. az Oszmán Birodalom balkáni területei nem: ellenőrzésre, összevetésre, kiegészítésre alkalmas magyar levéltári anyaggal. A projekt újszerűsége éppen abban áll, hogy a jelen pályázati ciklusban egyelőre négy szandzsákra korlátozva, de korlátlan jövőbeni bővítési lehetőséggel felépítse az összes török kori kataszteri anyag adatbázisát, amely további alapkutatásokat szolgálhat.

A török hódoltság belső viszonyainak eddigi kutatását elsősorban az egy-egy közigazgatási egységről készült adóösszeírások magyar nyelvű publikálása, illetve önálló monografi-

kus feldolgozása jellemezte. Ezt a módszert a nemzetközi szakirodalom kifejezetten magyar specialitásként, „magyar iskola”-ként emlegeti.² A mai, megváltozott igényeknek megfelelő elképzelés, a különböző tapu-defterek és a keresztény források együttes felhasználásának gondolata azonban Magyarországon már nagyon régen, az 1950-es években felmerült, amikor Káldy-Nagy Gyula Fekete Lajos: *Die Siyāqat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung* c. munkájáról írt recenziójában a magyarországi török hódoltság történeti földrajzának elkészítésére buzdított.³ A nagyszabású projekt napjainkig nem valósult meg. A különböző deftertípusok együttes felhasználására és esetenként keresztény kútfőkkel való egybevetésére az elmúlt időszakban azonban már több példát is találhattunk.⁴ Az elemzések körén azonban mindeddig szinte kivétel nélkül kívül estek a rúznámcsék, melyek első tömeges feldolgozására a projekt keretei között kerülhet sor.⁵

A pályázatot benyújtó három oszmanista érdeklődési köre és munkamódszere hasonló,

¹ HEATH W. LOWRY: *The Ottoman tahrir defterleri as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations. Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von 1071 bis 1920. Akten des IV. Internationalen Kongresses.* Herausgegeben von Hans Georg Majer und Raoul Motika. Wiesbaden, 1995. 183–196.; KEMAL ÇIÇEK: *Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları. Türk Dünyası Araştırmaları* 97 Ağustos 1995. 104–111.

² LOWRY, 1995. 183–185; Fekete Lajos nevéhez fűződik a tahrir-defterek fordításban való közzétételét előtérbe helyező „magyar defterológiai iskola” alapjainak lerakása. A Fekete Lajos által elsőként elkészített és mintául szolgáló esztergomi szandzsák forráskiadási módszere mind a nemzetközi, mind pedig a hazai oszmanisztikában tagadhatatlanul követőkre talált. (FEKETE LAJOS: *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása.* Bp., 1943.)

³ *Levéltári Közlemények*, 28. (1958) 261.

⁴ KÁLDY-NAGY GYULA: *A dzsizje-defterek és tahrir defterek népességstatisztikai forrásértéke. Történeti Statisztikai Közlemények*, 3. (1959) 1–2:108–117.; Uő: *Magyarországi török adóösszeírások.* Bp., 1970. (Értekezések a Történeti Tudomány Köréből. Új sorozat 52.); HUNYADI ISTVÁN: *XVI. századi török és magyar adójegyzékek összehasonlítása Esztergom és Komárom megyék adatai alapján.* (KSH Történeti demográfiai füzetek 6.) Bp., 1989. 65–113.; DÁVID GÉZA: *A simontornyai szandzsák a 16. században.* Bp., 1982.; Uő: *A török kor. Békéscsaba története.* Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Szerk.: JANKOVICH B. DÉNES, ERDMANN GYULA. Békéscsaba, 1991. 207–312.

⁵ Dávid Géza volt az első, aki magyar vonatkozású rúznámcsékat használt munkáiban az oszmán katonai elit vezető rétegének propozográfiai vizsgálata során.

eddig is szoros szakmai kapcsolatban, egymást segítve dolgoztak. Az OTKA-támogatás több probléma megoldásában segítene: a Törökországból még haza nem hozott defterek felkutatásában, a török levéltári kutatási szabályok leküzdésében (több igénylő biztosabban szerez meg teljes terjedelmű hungarikaanyagokat), az adatbázis elkészítésének optimális összehangolásában és elsősorban technikai végrehajtásában, végül a feldolgozás szempontrendszerének kialakításában.

A tervezett munkának valamilyen mértékben már mindhárman nekikezdték (elkészült publikációik külön jegyzékben következnek).

Sz. Simon Éva az MNL OL levéltárosa-ként már több összeírás típusú forráscsoport feldolgozásában vett részt (1720. évi országos összeírások, *Urbaria et Conscriptiones*).⁶ Közreműködött a „Dicalis összeírások” című adatbázis kialakításában és jelenleg is az adatbázis építését folytató munkacsoport tagja. Oszmanistaként a szigetvári szandzsák kialakulását, az oszmán befolyás (adóztatás) terjedését és a török birtokviszonyok komparatív vizsgálatát végzi évek óta az itthon elérhető török nyelvű defterek és a legkülönbébb magyar levéltári anyag alapján.⁷ A téma tágításához további törökországi kutatásra és egy eddig nem vizsgált forráscsoport, a birtokadományozási jegyzőkönyvek (rúznámcsék) feldolgozására van szükség.

Hegyí Klára a forrásokban gazdag hatvani szandzsák történetét tervezi megírni, a munka bevezető fejezeteként a kevés anyaggal rendelkező füleki szandzsák változásainak áttekintésével. A hatvani anyagait több isztambuli kutatóútján feltérképezte, de a török levéltári szabályok miatt egy részét még nem tudta hazahozni; a füleki szandzsák anyaga is kiegészítésre szorul. Az anyag olyan méretű, hogy adatbázis nélkül csak nagy veszteségekkel hasznosítható.

Sudár Balázs évek óta foglalkozik Pécs és a mohácsi/pécsi szandzsák történetével. Ennek kutatása révén jutott el a defterek történeti szempontú felhasználásának kérdéséig. Az adóztatás kapcsán készült összeírások egyúttal a szandzsák erejének a kifejezői is (nem csupán a keresztényekkel szemben, hanem az oszmán hierarchiában is), és segítségükkel bepillantást nyerhetünk a lokális oszmán elit – eddig alig kutatott – világába is. E csoport már csak azért is fontos, mert valójában ők azok, akik a keresztény lakossággal hosszú távú kapcsolatban álltak: birtoklási stratégiáik a meghódítottakkal szembeni viselkedést is nagyban meghatározták. A kutatás elsősorban a Törökországban őrzött rúznámcsék elemzésére támaszkodva végezhető el.

Demeter Gábor feladata az adatbázisok építésének felügyelete, azok szerkezetének kialakítása, új változók létrehozása, az adatbázisok harmonizációja, tesztelése, majd a bevitt adatok alapján megválaszolható, területi vagy időbeli aspektussal rendelkező kérdések vizuális megjelenítése egy tematikus térképsorozat segítségével. Szintén feladata az adatok statisztikai kiértékelése, az adatbázis használati útmutatójának elkészítése, s az egyedi példakon, illetve statisztikai sokaság vizsgálatán alapuló következtetések eltéréseinek kiértékelése tanulmányokban. Nem oszmanista, de 5 éven keresztül oktatott „Bevezetés az adatbázis-kezelésbe” c. tárgy keretein belül relációs adatbázis-építést és többváltozós statisztikai kiértékelést (SPSS) a Debreceni Egyetem Természettudományi és Térinformatika Tanszékén. Geomatematika c. jegyzetében összegezte az adatbázis-építéssel és kiértékeléssel kapcsolatos tapasztalatait. Részt vett Hajdúböszörmény térinformatikai rendszerének kiépítésében, a nyírségi vízföldtani adatbázis létrehozásában és kiértékelésében, a mecseki szénmezők adatbázisainak kiértékelésében, térinformatikai

⁶<http://193.224.149.8/adatbazisokol/> (2013.01.16.)

⁷Sz. SIMON ÉVA: *Oszmán terjeszkedés Zala megyében a 16. század második felében. Egy szandzsák-összeírás összehasonlító elemzésének lehetőségei és tanulságai*. PhD-disszertáció. Bp., 2012.

vizualizálásában.⁸ Publikációiban a GIS részben alkalmazott módszerként jelenik meg,⁹ előszeretettel alkalmazza a regionális elemzési módszereket történeti kutatásokban (földrajzi determinizmus-elmélet, ipari forradalom hatásai, makrogazdasági értékelés).¹⁰

2. Hipotézis, kulcskérdések, a projekt célkitűzései

Feltételezésünk szerint a négy, vizsgálatra kiválasztott szandzsák egy-egy típust képvisel.

a) A mohácsi/pécsi a hódoltság legkorábbi közigazgatási egysége: Budáról és innen vezényelték a további terjeszkedést, és itt alakították és próbálták ki a katonai és polgári berendezkedés módszereit. A hódoltság kulcsfontosságú területe, amelynek megszervezése, határa és tagolása évtizedeken át alakult; változásainak feltárása tanulságos a török országrész belső régiójának megismeréséhez.

b) A hódoltság peremén fekvő szandzsákok helyzete és feladata eltért a központban fekvőkéttől. Itt a katonaság és az adóztató apparátus a települések egyre szélesebb sávját hódoltatta, kényszerítette török adó fizetésére a magyar várak háta mögött. A különböző határmenti szandzsákok vizsgálata – ha minden lehetséges török és magyar forrásra alapozzuk

– több olyan speciális és általános folyamatot tárhat fel, amellyel eddig átfogóan senki nem foglalkozott.

c) Magyar szemmel nézve a négy szandzsák a következő megyék 16–17. századi történetének jobb megismeréséhez járul hozzá: Baranya, Somogy, Zala, Vas, Nógrád, Heves, Kis-Hont, Gömör, Borsod, Torna, Abaúj, Zemplén.

Jelen pályázat célja a Magyarország területére vonatkozó 16–17. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodási iratok (tahrír-defterek, tímár-defterek, rúznámcsék, dzsizje-defterek) feltárása, összegyűjtése, kutathatóvá tétele, a komparatív vizsgálatok elősegítése, és célzott alapkutatásokkal a korszak alapkérdéseinek megválaszolása és térképi megjelenítése.

Ennek keretében a projekt:

1. Hungarikakutatások során feltárja és az MNL OL számára összegyűjti a Başbakanlık Osmanlı Arşivi, a Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Levéltára és több európai levéltár oszmán kataszteri iratait.

2. A már meglévő és az újonnan bekerülő oszmán kataszteri iratokat kutathatóvá teszi:

- elkészíti a teljes anyag tematikus katalógusát;
- a nyelvi nehézségek kiküszöbölésére és a komparatív vizsgálatok biztosítására elkészíti a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsák adatbázisát.

⁸ Adatbázis-építéshez és GIS technológiához kapcsolódó hazai és nemzetközi projektek: 2006: participation in analysing the core samples of borehole Levelek ÉK-1; 2008: participation in creating the GIS model of Hajdúböszörmény; 2009: participation in analysing the prospects of Máza coal field, Hungary; 2009: project secretary and senior researcher related to HURO/0801/123 „Sequence stratigraphy-based hydrogeological modelling in the area Nyíregyháza-Satu Mare” HURO CBC project; 2009: participation in analysing the core samples of borehole Nyírtelek 4/5; 2010: project secretary and senior researcher related to HURO/0901/135/2.2.3.: Developing a sustainable soil-management strategy based on EU directives on the Nyírség and Bihar Mts.

⁹ SZABÓ G., DEMETER G.: A Sustainability Index Model bemenő adatainak kiválasztása és minősítése a Nyírség és a Bihar-hegység területén. *A Sustainability Index model kidolgozása és alkalmazása a Nyírségben és a Bihar-Hegységben*. Szerk.: SZABÓ GERGELY. Debrecen, 2012. 119–145. PÜSPÖKI Z., DEMETER G. ET AL. Tectonically controlled Quaternary intracontinental fluvial sequence development in the Nyírség–Pannonian Basin, Hungary. *Sedimentary Geology* 283: 34–56. (2013). PÜSPÖKI Z., FORGÁCS Z., KOVÁCS Zs., KOVÁCS E, KABLÁR-SOÓS J., PUSZTAFALVI J., KOVÁCS Z., DEMETER G., BUDAY T., KOZÁK M.: Stratigraphy and deformation history of the Jurassic coal bearing series in the Eastern Mecsek (Hungary). *International Journal Of Coal Geology* 102: 35–51. (2012). DEMETER G., LÁNG I.: A területhasználat hatása a talajtulajdonságok alakulására a Nyírségben. *A Sustainability Index model kidolgozása és alkalmazása a Nyírségben és a Bihar-Hegységben*. Szerk.: SZABÓ GERGELY. Debrecen, 2012. 56–84.

¹⁰ DEMETER G. (2011A): Tribute to auxiliary disciplines. Cliometry, as instrument for historians – methodological problems at different scales. *Евразийски хоризонти. От минало към настояще*. Szerk.: Н. Поппетров, М Веков Szofija, 2011. DEMETER G. (2011B): Fejlődési trendek és fejlettségi csoportok (régiónok) elkülönítése Köztes-Európában 1991–2005 között. *Kompországok – ahol a part szakad...* Szemelvények Köztes-Európa integrációs törekvéseiből (1990–2008). Szerk.: DEMETER GÁBOR, RADICS ZSOLT. Debrecen, 2010. 161–180.

3. A hódoltság belsejében és a peremvidéken fekvő mintaszandzsákok vizsgálatán keresztül bemutatja és térképeken megjeleníti a 16–17. századi oszmán hódítás alapkérdéseit.

3. Az alkalmazott kísérleti módszer

A projekt során az MNL OL „Adatbázisok-Online” felületén már részben futó, a következő 4 éves ciklusban teljessé váló „Dicalis összeírások” adatbázis sémájából kiindulva, annak kibővítésével, de az eredeti mezők változatlanul hagyásával (ami az alapul szolgáló és az új adatbázis közös keresővel való ellátását, egyben a komparatív vizsgálatok lehetőségét biztosítja majd) külső vállalkozó bevonásával létrehozuk az „Oszmán összeírások” adatbázisának feltöltő felületét. Az MNL saját fejlesztésének ütemében önerőből vállalja az új adatbázis hozzákapcsolását az MNL földrajzi névtér adatbázisához (névtér ID-n keresztül), amely a későbbi vizuális megjelenítés alapjául is szolgál. A 3. évtől lehetővé teszi a betöltött adatállomány publikálását az „AdatbázisokOnline” szolgáltatásban.

Az adatrögzítéssel párhuzamosan megkezdjük olyan térinformatikai eszközök alkalmazhatóságának vizsgálatát, amelyek a szakterület kutatási igényeit támogató online lekérdezések vizualizálására is alkalmasak lehetnek. Kísérleti jelleggel elvégezzük a szóban forgó négy szandzsák adatainak vizualizálását, költségmegtakarítás céljából az ingyenes QuantumGIS szoftver segítségével. A digitalizált és adatbázisba szervezett adatok vizualizálása céljából az MTA BTK TTI birtokában lévő Engel-féle térképes adatbázisra támaszkodunk,¹¹ mely maga is térinformatikai alapokon került kiépítésre, s melyhez hasonló, ahhoz integrálható térinformatikai rendszer kiépítése a

célunk. Az adatbázis elkészítésének és megjelenítésének elengedhetetlen feltétele:

- egy megfelelő adatmodell kialakítása, mely lehetővé teszi a kiépítendő új adatbázis, az új célokra megfelelően módosított régi adatbázis és az elemi entitásokat tartalmazó foltterkép összekapcsolását;
- amelyben lehetőség van az adatok időbeli és térbeli változásainak rögzítésére és megjelenítésére is;
- az adatszerkezetnek alkalmasnak kell lennie kvantitatív elemzések számára történeti statisztikai vizsgálatok támogatására;
- a létrehozott adatbázis entitásainak (települések, birtokok) az MNL földrajzi névtér adatbázisához való illeszkedése.

A fenti feltételeknek való megfelelés, illetve a korábbi adatbázishoz való csatolás egy kapcsolómezőkkel ellátott (ID) relációs adatbázis kialakítását igényli, melyben várhatóan több tábla, illetve ezek átstrukturált (transzponált) változatai kerülnek kialakításra. Általánosságban a falvak/birtokok tekinthetők „esetnek”, azaz jelennek meg a relációs adatbázis sorai-
ban, míg oszlopaiban a rájuk vonatkozó adatok (adó, év, tulajdonos stb.). A tulajdonviszonyok változásánál fordított eset is elképzelhető, azaz a birtokosok tekinthetők alapesetnek, s hozzárendelésre kerülnek a rájuk vonatkozó adatok (mely értelemszerűen több évet és települést is jelenthet). Történeti statisztikai vizsgálatokra az eltérő céllal és tartalommal készült összeírások mindegyikének közös elemei lesznek alkalmasak.¹² Ezek tekinthetők az esetekre vonatkozó alapváltozóknak. Ilyen az adóegységek száma, adó nagysága, tulajdonos stb. Az adatbázis kiépítése bizonyos fokú generalizálást igényel (személy- és helynevek), de lehetséges a megjegyzések mezőben minden további idevontatkozó adat tárolása. Az adatbázis és a térkép

¹¹ ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről.* PC-CD-ROM Bp., 2001. A település-/birtokhatáros térkép a 15. századi állapotokat ábrázolja a mögöttes bővíthető és lekérdezésekkel szűrhető adatbázis segítségével.

¹² Természetesen az „Ottomán adatbázisban” a többi adat digitális rögzítése is megtörténik, hiszen a fejlesztés csak részben térinformatikai jellegű, a papíron lévő adatok elolvasása és digitális rögzítése, magyar nyelven hozzáférhetővé tétele ugyanilyen fontosságú cél.

összekapcsolása a kölcsönösen egyértelmű hozzárendelések elve alapján történik.

Az adatbázis kialakítása és térképi rendszerhez csatolása egyben K+F tevékenységnek is minősül, hiszen a munkafázisok és optimalizálása a későbbiekben idő- és költségcsökkentő tényezőként jelentkezik.

4. Valószínűsített eredmények

a) A hungarikakutatások eredményeként teljessé válik az MNL OL oszmán kori kataszteri összeírásokat tartalmazó gyűjteménye. Az anyag az elkészülő tematikus katalógus alapján mikrofilmen, illetve digitális másolatban könnyen kutatható lesz. Az adatbázis segítségével pedig lehetővé válik a kutatás számára már ismert, de csak részlegesen feldolgozott tahrír-, tímár- és dzsizje-defterek mellett a naponként vezetett rúznámcsék adatainak összehasonlító elemzése. A birtokadományozási naplók segítségével az elveszett tímár-defterek, sőt, esetenként a tahrír-defterek tartalma is részben rekonstruálható.

b) Az egymást követő török összeírások alapján nyomon követhetők az oszmán közigazgatási beosztás változásai, a peremvidéki szandzsákok esetében az is, hogy ezek hogyan folytak egymásba annak következtében, hogy a helységeket melyikük katonasága hódoltatta.

c) Az 1540–60-as években, amikor az oszmánok lehengerlő katonai sikerei minden ellenállást megbénítottak, a hódoltatás teljes megyéket nyelt el; a következő évtizedekben, különösen az új magyar védelmi vonal kiépülése után az előnyomulás lelassult, de soha nem állt le, 1606 után pedig új alapokról újraindult. Az előretörés menete – a falvak első felégetésétől rendszeres adózásra szorításukig – az összes török és magyar összeírás adatbázisa alapján az egész határvidéken rekonstruálható.

d) A török hódoltatás rengeteg pusztítással járt. Ebből az, ami a települések életben maradását vagy pusztulását, a megművelt vagy kiürült porták számát, a lakosság adózóképeségét illeti, a közös adatbázis alapján szintén felmérhető. Ehhez nélkülözhetetlenül szükséges a török és magyar összeírások terminusainak (a 'lakott'

és 'kipusztult' sok variánsának) tisztázása, ami szintén csak az adatbázisba bekerülő összes előfordulás összevetésétől várható.

e) Az erősen központosított oszmán állami adminisztráció vaskézzel felügyelt minden bevételt, hogy a katonai kiadások miatt veszteséges hódoltság kincstárát egyensúlyban tartsa. A török és magyar levéltári anyag együttes felhasználásával felmérhető lesz, hogyan osztoztak meg a török és magyar birtokosok a lakosság jövedelmein, a török bevételekből mennyit tartott meg magának a kincstár, és mennyit engedett át tisztségviselőinek és katonáinak, valamint feltárható a kincstár és a helyi elitek küzdelmei.

f) A tímár-defterek, de különösen a birtokadományozási naplók feldolgozásával pontos képet nyerhetünk egy terület jövedelem- és birtokgazdálkodásáról, amely nagy valószínűséggel szintén eltért a belső területen és a peremvidéken. A rúznámcsékban nyomon követhető a török birtokosok eredete, összetétele, jövedelme, fluktuációja, egyéneinek életútja, a birtoktestek változása, aprózódása, végül 17. századi megmerevedése és öröklődővé válása.

g) Az oszmán és magyar adatbázisok összekapcsolása és a projekt technikai megoldásai mind lineárisan, mind vertikálisan szélesebb alkalmazási területek megnyitását, a bővítés lehetőségét hordozzák magukban. A következő pályázati ciklusok feladata lehet Magyarország összes oszmán közigazgatási egységének folyamatos betöltése az adatbázisba, aminek eredményeként a teljes hódoltság viszonyai komparatív módon vizsgálhatóvá válnak. Másrészt az MNL hosszú távú munkatervével párhuzamosan, mely a népesség-összeírás jellegű források feldolgozását (a dicális összeírásokat követően a dézsmajegyzékek névanyagának online kutathatóvá tételét) tűzte ki célul, lehetőség van az adatbázis mélyítésére, a defterek személynévanyagának feldolgozására, ezzel Magyarország demográfiai képének minden eddiginél pontosabb megrajzolására.

h) Az elkészülő adatbázis nemcsak a magyar hódoltság vizsgálatát, hanem a nemzetközi defterológia kutatásokat is elősegíti. A modern vizsgálati módszerek bevezetése – a tudományág nemzetközi igényeinek megfelelően – lehe-

tővé teszi a korábbi mintavétel technikájának felváltását a teljes sorozatok vizsgálatával, ezzel az általános tendenciák pontosabb megállapítását. Az összehasonlító elemzések segítségével pedig lehetővé válik a defterekben használt időben és térben is változó fogalmak pontos definíciójának meghatározása az Oszmán Birodalom egyik legfontosabb határvidékén.

5. Kutatási infrastruktúra (eszközök, személyi állomány)

Eszközigény

Számítógép: 3 db notebook a hungarikagyűjtéssel foglalkozó kutatók számára. 300 000 Ft/db, 1 db notebook szerverként a térképészeti programok működtetésére. 400 000 Ft.

Nyomtató: 1 db több funkciós nyomtató a térképes állomány előállításához és szinkódjainak teszteléséhez 200 000 Ft.

Szoftver: ingyenes Quantum GIS az alaptérkép elkészítéséhez, adatbázishoz való csatlósításához, lekérdezések gyártásához, a térbeli és időbeli aspektusok vizsgálatához. STATISTIX többváltozós statisztikát is ismerő statisztikai analízisre (klaszter, PCA, diszkriminancia, korreláció, trendanalízis stb.), diagramkészítésre alkalmas program, a drága SPSS kiváltására. 100 000 Ft. MS Office 2010 Home & Business HUN 1 user PKC (T5D-00303) 70 000 Ft/db. Háttértárolók: az adatok, egyedi lekérdezések biztonsági mentéséhez, tárolásához 100 000 Ft.

A kommunikációs és informatikai háttér az MNL OL biztosítja (rezsiköltségben érvényesítve).

Személyi állomány

A munka elvégzését az MNL OL egy főlevéltárosa, Sz. Simon Éva (projektvezető) és az MTA BTK TTI kutató professor emeritusa, Hegyi Klára irányítja. A kutatócsoport további tagjai Sudár Balázs, az MTA BTK TTI tudományos munkatársa és Demeter Gábor, az MTA BTK TTI fiatal kutatója. A pályázatban mindannyian szenior kutatóként vesznek részt. A projektvezető és a kutatócsoport tagjai mint az MNL és az MTA alkalmazottai nem jogosultak személyi kifizetésre.

Szolgáltatás

Az adatbázis kifejlesztése és az alaptérkép elkészítése, az adatbázisok tesztelése, összefűzése külső vállalkozó közreműködésével.

Pályázati adatlap

A kutatás összefoglalója, célkitűzései szakemberek számára

Itt írja le a kutatás fő célkitűzéseit a témában jártas szakember számára.

A projekt céljai:

1. A Magyarország területén a 16–17. században működő oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodás napjainkig fennmaradt forrásainak (tahrír-defterek, tímár-defterek, rúznámcsék, dzsizje-defterek) feltárása, a még ismeretlen hungarikaanyag (elsősorban rúznámcsék) összegyűjtése, a már meglévő anyag hiányainak pótlása, földrajzi szempontú tematikus katalógusuk elkészítése.
2. A források alapján a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (MNL OL) „Elektronikus levéltár” projektje keretében már elkészült, online módon elérhető „Dicalis összeírások” adatbázishoz szorosan kapcsolódó, az oszmán–magyar együttélés hatásának komparatív vizsgálatát lehetővé tevő sokrétűen felhasználható „Oszmán összeírások” című relációs adatbázis elkészítésének megkezdése (hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsák) és folyamatos online megjelenítése.
3. Az adatbázisban megjelenő adatok vizualizálása a térképi megjelenítés eszközeivel (tematikus térképészet, GIS).
4. A források komparatív vizsgálatán alapuló forrástani, közigazgatási, jövedelem- és birtokgazdálkodási, társadalomtörténeti és történeti földrajzi szempontú célzott alapkutatások következtetéseinek tanulmányokban történő publikálása, illetve hazai és nemzetközi konferenciákon való közzététele.
5. Használati útmutató készítése az újonnan kifejlesztett vizuális megjelenítést segítő prog-

ram működéséhez más összeírás típusú adatbázisok vizualizálásának elősegítése céljából.

Mi a kutatás alapkérdése?

Ebben a részben írja le röviden, hogy mi a kutatás segítségével megválaszolni kívánt probléma, mi a kutatás kiinduló hipotézise, milyen kérdéseket válaszolnak meg a kísérletek.

A történelmi Magyarország területére vonatkozó oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodási iratok közül napjainkig részletesen csak a tahrír-defterekkel, érintőlegesen a dzsizje- és tímár-defterekkel foglalkozott a történettudomány. A rúznámcsék felhasználására még alig található példa. Teljes körű történészi forrásfeltárása és feldolgozása egyik forráscsoportnak sem történt meg. A 16–17. századi oszmán összeírások fogalmi rendszere és forrásértéke nem tisztázott, időszakonként és régióként is különbözhet, ezért az oszmán összeírások teljes fogalmi körének definitív rögzítése szükséges. A komparatív vizsgálatok és a térképi ábrázolás lehetőséget biztosít az első pályázati ciklusban feldolgozásra kerülő régiókra (Baranya, Somogy, Zala, Vas, Nógrád, Heves, Kis-Hont, Gömör, Borsod, Torna, Abaúj, Zemplén megyék területére) vonatkozóan a névlegesen és a valóságosan birtokolt területek meghatározására, az Oszmán Birodalom állandóan mozgó katonai, adóztatási és közigazgatási határának több időmetszetű ábrázolására és a folyamatok elemzésére. Az oszmán hódítás előtti településhálózat változásainak felmérésére, a település- és népességpusztulás megállapítására és térképi ábrázolására. Vizsgálhatóvá válik a magyarországi tímárrendszer működési mechanizmusa, a birtoktestek kialakulásának és változásának törvényszerűségei a határvidéken és a törzsterületeken, valamint a teljes oszmán birtokos réteg társadalmi rétegződésének, összetételének, mobilitásának, jövedelmi viszonyainak problémái.

Mi a kutatás jelentősége?

Röviden írja le, milyen új perspektívát nyitnak az alapkutatásban az elért eredmények, milyen társadalmi hasznosíthatóságnak teremtik meg a tudományos alapját.

A török hódoltság belső viszonyainak eddigi kutatását elsősorban az egy-egy közigazgatási egységről készült adóösszeírások magyar nyelvű publikálása, illetve önálló monografikus feldolgozása jellemezte. Az utóbbi évtizedben erősödtek fel azok a törekvések, amelyek egy-egy témára építve a hódoltság egészét vizsgálják, de a magyar anyagot ezek is ritkán értékesítik. A tervezett adatgyűjtés és adatbázis ebben hozhat gyökeres fordulatot azzal, hogy az MNL OL dicalis összeírásokat feldolgozó adatbázisához közös kereső révén hozzákapsolja a magyar vonatkozású török kataszteri defterek hatalmas levéltári anyagát.

A projekt során végzendő forrásfeltárás eredményeként az MNL OL hódoltság kori hungarikagyűjteménye jelentősen kibővül, a forrásanyag katalogizálása biztosítja az iratanyag kutathatóságát. Az oszmánli nyelvű források adatbázisban kezelése a nyelvi nehézségek kiküszöbölésével a forrásanyag értékelését és hasznosíthatóságát segítik elő, kiszélesítve a forráscsoportot használni tudó professzionális történészek és a magánérdeklődő (hely- és családtörténészek) körét. A folyamatosan fejlődő adatbázis lehetőséget biztosít a hódoltság fennmaradt (keresztény és oszmán) összeírás típusú forrásainak komparatív vizsgálatára, ezzel elősegíti a 16–17. századi magyar történelem alapkérdéseinek (gazdaság-, társadalom-, hadtörténeti, demográfiai, történeti földrajzi szempontú) vizsgálatát, valamint lehetővé teszi a defterek nemzetközi szintű összehasonlítását. Az adatbázis segítségével lehetővé válik a kutatás számára már ismert, de csak részlegesen feldolgozott tahrír-, tímár- és dzsizje-defterek mellett a naponként vezetett rúznámcsék adatainak összehasonlító elemzése. A birtokadományozási naplók sorozatai segítségével a deftersorozatok hiányzó darabjainak tartalma is részben rekonstruálhatóvá válik. Az oszmán és magyar adatbázisok összekapcsolása és a projekt technikai megoldásai a már meglévő adatbázisok új irányú felhasználásának, szélesebb alkalmazási területek megnyitásának és továbbfejlesztésének lehetőségét biztosítják.

A kutatás összefoglalója, célkitűzései laikusok számára

Ebben a fejezetben írja le a kutatás fő célkitűzéseit alapszintűvel rendelkező laikusok számára. Ez az összefoglaló a döntéshozók, a média illetve az adófizetők tájékoztatása szempontjából különösen fontos az OTKA számára.

A 16–17. század folyamán az Oszmán Birodalom a hódoltságban és a Magyar Királyság határterületein az állami adóztatás és a tímárrendszer működése érdekében a települések adózóképességét és népességét bizonyos időközönként felmérte. E célt szolgálták a török nyelven íródott szandzsákösszeírások (tahrír-defter), a tímárjavadalom-összeírások (tímár-defter), a birtokadományozási jegyzőkönyvek (rúznámcsse) és az állami adót fizetők jegyzékei (dzsizje-defter). A defterek anyaga ma több külföldi levéltár (Isztambul, Ankara, Bécs stb.) hungarikagyűjteményében található, teljes körű mennyiségi és tartalmi feltárása, nyilvántartásba vétele nem történt meg. Az MNL OL és az MTA BTK Történettudományi Intézete célul tűzte ki egy multidiszciplináris (oszmanista, levéltáros, térinformatikus) összefogást igénylő projekt keretében az oszmán összeírások adatbázisszerű feldolgozását, a defterek és a korabeli keresztény összeírások adattartalmának összehasonlíthatóvá tételét és térképi megjelenítését. Továbbá célzott alap kutatások során négy tipikus-specifikus közigazgatási egység, a Királysággal határos szigetvári, hatvani, füleki és a hódoltság belsejében fekvő mohácsi/pécsi szandzsák példáján keresztül kívánják vizsgálni, majd tanulmányokban, monográfiákban feldolgozni a hódoltság had-, közigazgatás-, település-, gazdaság- és birtoktörténetét, adózási, demográfiai és társadalmi változásait. A projekt eredménye nemcsak a tudományos kutatók számára nyitja meg egy fontos forrásegyüttes komparatív vizsgálatának lehetőségét, hanem a nyelvi akadályok elhárításával a hely- és családtörténeti kutatók számára is jelentős segítséget biztosít kutatásaikhoz.

Munkaterv

2014

Forrásfeltárás I. ütem (Isztambul): A három oszmanista által a korábban már megkezdett feltárások folytatása. Az újonnan feltárt források digitalizáltatása. Eredményként megtörténik a Başbakanlık Osmanlı Arşivi állományában őrzött hatvani, füleki, mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákra vonatkozó 16–17. századi magyar közgyűjteményben még nem őrzött rúznámcsék összegyűjtése és az egyéb hiányzó tahrír-, tímár, dzsizje-defterek és a meglévő anyagok hiányainak pótlása – hungarikagyűjtés az MNL OL számára. (1 hét)

Defterek tudományos feldolgozása I. ütem: Az oszmanisták elvégzik mintegy 10 000 helynévi rekord rögzítését a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsákok összeírásaiból. Az adatrögzítés az adatbázis elkészültéig Excel táblázatba történik.

Adatbázis fejlesztés I. ütem: Az adatbázis fizikai adatmodelljének és feltöltő felületének elkészítése külső vállalkozók által (4 hónap). Adatbázis-szervezését Demeter Gábor végzi az év folyamán. Eredményként létrejön az „Oszmán összeírások adatbázisa”.

Tudományos közlés: Sudár Balázs elkészíti a mohácsi/pécsi szandzsák kialakulásának történetét. (konferenciakiadvány)

Konferencián való részvétel: Pécs várostörténeti konferencia, továbbá lehetőség szerint a részeredmények ismertetésére.

2015

Forrásfeltárás II. ütem (Ankara): A három oszmanista által a korábban megkezdett feltárások folytatása. Az újonnan feltárt források digitalizáltatása. Eredményként megtörténik a Magyarországra vonatkozó tapu-defterek feltárása a Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü levéltárában – hungarikagyűjtés az MNL OL számára. (1 hét)

Adatbázis fejlesztés II. ütem: Az adatbázis keresőfelületének elkészítése külső vállalkozó által (2 hónap). A már működő adatbázisok harmo-

nizációját Demeter Gábor végzi. Eredményként az önálló (részletesebb) kereső, illetve az MNL OL honlapjáról elérhető „AdatbázisokOnline” közös keresője az adatok komparatív vizsgálatának megkezdését teszik lehetővé.

Térinformatikai fejlesztés I. ütem: A GIS technikákra alkalmas alaptérkép (poligon- és ponttípus) elkészítését külső vállalkozó (az ELTE és a Debreceni Egyetem rendelkezik alkalmas szakemberekkel) és Demeter Gábor közösen végzi.

Defterek tudományos feldolgozása II. ütem: Az oszmanisták elvégzik mintegy 10 000 helynévi rekord rögzítését a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsákok összeírásaiból. Az adatbázis online hozzáférhetővé tétele után ez az adatállomány publikussá válik.

Konferencián való részvétel: lehetőség szerint külföldön és Magyarországon a részeredmények ismertetésére.

2016

Forrásfeltárás III. ütem (Nyugat- és Kelet-Európa): A három oszmanista által a korábban megkezdett feltárások folytatása. Az újonnan feltárt források digitalizálása. Eredményként megtörténik a Magyarország területére vonatkozó tapu-defterek feltárása különböző európai levéltárak és könyvtárak gyűjteményeiből – hungarikagyűjtés az MNL OL számára. (1 hét)

Adatbázis fejlesztés III. / Térinformatikai fejlesztés II. ütem: Megtörténik az adatbázisok és az alaptérképek összekapcsolása, tesztelése a külső vállalkozók és Demeter Gábor együttműködésével.

Defterek tudományos feldolgozása III. ütem: Az oszmanisták elvégzik mintegy 8000 helynévi rekord rögzítését a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsákok összeírásaiból. Az adatbázis frissítésekor az adatállomány online hozzáférhetővé válik.

Tudományos közlés: Hegyi Klára által megtörténik a hatvani és füleki szandzsák monográfiájának előkészítése. Sz. Simon Éva elkészíti a török kataszteri defterek tematikus katalógusát (forrásismereti tanulmány és jegyzék). Sudár Balázs elkészíti a mohácsi/pécsi szandzsák

oszmán elitjének társadalomtörténeti feldolgozását (lektorált folyóiratcikk).

Konferencián való részvétel: lehetőség szerint külföldön és Magyarországon a részeredmények ismertetésére.

2017

Forrásfeltárás III. ütem (Nyugat-Európa/Isztambul): Az oszmanisták által az esetleges kutatási nehézségek miatt fennmaradt hiányok pótlása, digitalizálása. Eredményként befejeződik a Magyarország területére vonatkozó tapu-defterek feltárása/kiegészítése különböző európai levéltárak és könyvtárak gyűjteményeiből – hungarikagyűjtés az MNL OL számára. (1 hét)

Defterek tudományos feldolgozása IV. ütem: Az Sz. Simon Éva és Sudár Balázs elvégzi mintegy 5000 helynévi rekord rögzítését a mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákok összeírásaiból. Az adatbázis frissítésekor az adatállomány online hozzáférhetővé válik. A hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsákok adatbázisa elkészül.

Adatok vizualizálása: A projekt négy kutatója közösen tematikus térképsorozatot készít a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsákra vonatkozóan.

Tudományos közlés: Hegyi Klára által megtörténik a hatvani és füleki szandzsák monográfiájának elkészítése. Demeter Gábor használati útmutatót készít a vizuális megjelenítést segítő program működéséhez. Sz. Simon Éva, Sudár Balázs és Demeter Gábor összefoglaló tanulmányokat készít az elvégzett munka során feltárt adatokból. (lektorált folyóiratcikkek)

Konferencián való részvétel: A projekt kutatói eredményeiket ismertetik az 5 évenként megrendezésre kerülő Tapu ve Kadatro Genel Müdürlüğü által szervezett nemzetközi defterológia konferencián.

Költségvetés és indoklása

Külföldi utazás, külföldi kongresszusi részvétel (3.1 költségsor) indoklása (magyarul)

Hungarikakutatásra tervezett utazások költsége:

2014: az Isztambulban a Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) állományában őrzött hatvani, füleki, mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákra vonatkozó 16–17. századi rúznámcsék összegyűjtésére és az egyéb hiányzó tahrír-, tímár-, dzsizje-defterek és az MNL OL gyűjteményében meglévő anyagok hiányainak pótlására 3 fő részére összesen 500 000 Ft.

2015: Ankarában a Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Levéltárában őrzött defterek kutatására 3 fő részére összesen 600 000 Ft.

2016–2017-ben a nyugat- és kelet-európai és/vagy isztambuli levéltárakban őrzött, az MNL OL állományából hiányzó vagy hiányosan meglévő defterek feltárása céljából 3 fő részére évente 500 000 Ft.

Konferenciárészvétel:

2014, 2015, 2016-ban hazai és nemzetközi konferenciákon való részvételre 4 fő részére összesen 650 000 Ft.

2017: Isztambul – Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü által szervezett nemzetközi defterológiai konferencián való részvételre 500 000 Ft.

Készletbeszerzés (3.2 költségsor) indoklása (magyarul)*Irodaszerek vásárlása:*

2014: nyomtatópatron (fekete), papír 50 000 Ft

2015: nyomtatópatron (fekete), papír 50 000 Ft

2016: nyomtatópatron (fekete, színes), papír 100 000 Ft

2017: nyomtatópatron (fekete, színes), papír 100 000 Ft

Egyéb költségek (3.3 költségsor) indoklása (magyarul)

2014: „Oszmán adatbázis” fizikai adatmodelljének elkészítésére 500 000 Ft

Az adatbázis feltöltőfelületének elkészíttetésére 500 000 Ft

Engel Pál: Magyarország a középkor végén c. térképének felhasználásához jogdíj 500 000 Ft

2015: „Oszmán adatbázis” online megjelenítésére és keresőfelületének fejlesztésére 200 000 Ft

A hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári szandzsák településszintű digitális alaptérképének elkészítésére 1 500 000 Ft.

2016: A térképek és adatbázisok tesztelésére, összekapcsolására, tematikus térképek készítésére 800 000 Ft.

2014-ben és 2015-ben kb. évi 3000 oldal 2016-ban kb. 1500 oldal, 2017-ben kb. 900 oldal hungarikaanyag digitális másolatának elkészítésére összesen 2 800 000 Ft (Éves bontásban: 1 000 000; 1 000 000; 500 000; 300 000 Ft)

A jelentések és egyéb dokumentumok szabatos idegen nyelvű fordítási költségére évente 50 000 Ft.

Befektetett eszközökre tervezett költségek (4. költségsor) indoklása (tételesen fel kell sorolni a nettó 500 EFt egyedi érték felett – társadalom- és bölcsészettudományok területén nettó 200 EFt – beszerezni tervezett eszközöket, szoftver beszerzéseket stb., azok megközelítő költségével együtt) (magyarul)

2014: 3 db notebook a hungarikagyűjtéssel foglalkozó kutatók számára (teljesítményében a térképek kezelésére és megjelenítésére is alkalmasnak kell lennie) 300 000 Ft/db; 3 db MS Office 2010 Home & Business HUN 1 user PKC (T5D-00303) 70 000 Ft/db; Háttértárak az adatok, egyedi lekérdezések biztonsági mentéséhez, tárolásához 100 000 Ft

2015: 1 db notebook a statisztikai elemzések és szervertként a térképészeti programok működtetéséhez 400 000 Ft; 1 db MS Office 2010 Home & Business HUN 1 user PKC (T5D-00303) 70 000 Ft; STATISTIX többváltozós statisztikát is ismerő statisztikai analízisre (klaszter, PCA, diszkriminancia, korreláció, trendanalízis, stb.), diagramkészítésre alkalmas program a drága SPSS kiváltására 100 000 Ft.

2016: több funkciós színes nyomtató a térképes állomány előállításához és színkódjainak teszteléséhez 200 000 Ft.

	Költség fajta (Ft-ban)	2014.01.01– 2014.12.31.	2015.01.01– 2015.12.31.	2016.01.01– 2016.12.31.	2017.01.01– 2017.12.31.	Összes
1.1	Vezető kutató alkalmazása	0	0	0	0	0
1.2.1	Teljes, vagy részmunkaidejű kutatói alkalmazás	0	0	0	0	0
1.2.2	Teljes, vagy részmunkaidejű alkalmazás nem kutatói minőségben	0	0	0	0	0
1.2	Teljes, vagy részmunkaidejű alkalmazások részösszege (1.2.1+1.2.2)	0	0	0	0	0
1.3	Egyéni kutatói megbízás	0	0	0	0	0
1.4	Egyéb megbízás	0	0	0	0	0
1.5	Hallgatói alkalmazás	0	0	0	0	0
1.6	Személyi juttatások részösszege (1.1+1.2+1.3+1.4+1.5)	0	0	0	0	0
1.7	Napidíj	0	0	0	0	0
1.8	Kezelési költség	0	0	0	0	0
1	Személyi juttatások összesen (1.1+1.2+1.3+1.4+1.5+1.7+1.8)	0	0	0	0	0
2	Munkaadókat terhelő járulékok	0	0	0	0	0
3.1	Külföldi utazás, külföldi konferencián való részvétel dologi kiadásai	650 000	800 000	800 000	1 000 000	3 250 000
3.2	Készletbeszerzés	50 000	50 000	100 000	100 000	300 000
3.3	Egyéb költség	2 550 000	2 750 000	1 350 000	350 000	7 000 000
3.4	Az 1+2+3.1+3.2+3.3 költségso- rok összesen	3 250 000	3 600 000	2 250 000	1 450 000	10 550 000
3.5	Általános költségek	892 000	834 000	490 000	290 000	2 506 000
3	Dologi költség összesen (3.1+3.2+3.3+3.5)	4 142 000	4 434 000	2 740 000	1 740 000	13 056 000
4	Befektetett eszközök költsége	1 210 000	570 000	200 000	0	1 980 000
6	A kutatás összes költsége (1+2+3+4)	5 352 000	5 004 000	2 940 000	1 740 000	15 036 000

II. Szakmai bírálatok

1. SZAKÉRTŐ

1. A kutatási program értékelése

The proposed research programme, which set itself very complex objectives to achieve, is extremely innovative and path-breaking in many respects: 1. unlike former (usual) approaches in Ottoman studies, it proposes a complex use of all available Ottoman archival sources in solving political, historical demographical and social problems of a frontier zone between two great powers; 2. benefitting from the unique possibility that there are a plenty of Hungarian sources concerning the same territories and periods,

it creates a treasury of complementary sources which is impossible and unimaginable for other regions conquered by the Ottomans; 3. using this unparalleled source material (in which an extremely great emphasis is laid to the gathering and elaboration of an underexploited type of archival source, namely the so-called timar journals/daily registers) it aims at creating a brand-new digital database and GIS-aided thematic maps which can visualise the digital data and which can be used by both Ottomanists and “ordinary” (even local) Hungarian historians; 4. scrutinising the Hungarian and Ottoman sources, it tries to compare and interpret the divergent vocabulary in them and to produce a unified terminology for further historical investigations.

2. A vezető kutató alkalmassága

The principal investigator is a relatively young but renown expert in this special research field. Although the number of her publications is not too high for the time being, her writings are always extremely innovative, thought-provoking and are held in high esteem by her fellows. Due to her original profession (she is an archivist), she is a great master not only in Ottoman, but also in Hungarian diplomatics. The simple fact that she was able to win over the best Ottomanists of the country as participants of the programme is a clear proof of her acceptance. All in all, she has all the competence to coordinate and supervise the proposed project.

3. A résztvevő senior kutatók alkalmassága

The senior team organised by the applicant is composed of the best specialists of Ottoman Hungary who are highly esteemed in abroad as well. Their scientific activity ranges from uncovering and elaborating archival materials to formulating concepts and writing comprehensive historical works (including the use of new technologies and the creation of databases). Their publication activity is outstanding and exemplary. Regarding their exceptional expertise, they all are most suitable for taking part and producing considerable results in the project.

4. Parallel research

5. Feasibility of the research

6. Dangers and ethical concerns

7. Kért pénzügyi támogatás realitása

In the budget, sums are requested only for the technical implementation of databases and maps as well as for travel and conference costs (in addition to the usual expenses on notebooks and consumables, etc.) and no sums are asked for personal costs. This is a very plain dealing and thus the earmarked costs are correct and acceptable. (Especially, if one considers that the collection of the missing material requires several trips to Istanbul and elsewhere.)

8/A. Átfogó értékelés

The work plan is impressive, realizable and fully worth supporting. The goals are multiple and attainable and the expected results are of international importance inasmuch as they can enrich the Turkology with new methodologies and open new ways for comparative investigations. At the same time, they can contribute to a much better understanding of the conditions prevailing at the frontier zone of Ottoman and Habsburg Hungary, of the nature of the Ottoman frontier society (including military organisation, fiscal policies and income distribution) and to make sense of what really happened in this part of our country in the sixteenth and seventeenth century. I recommend, therefore, that the application should be ranked among the supported projects.

8/B. Sorolja fel a pályázat erősségeit (maximum 5 tétel)

1. The subject is important and has international relevance;
2. The work plan is convincing and feasible;
3. The expected results can be useful for a whole range of historians both in Hungary and abroad.

8/C. Sorolja fel a pályázat gyengeségeit (maximum 5 tétel)

It is to be feared that the implementation of the project will impose too heavy a burden on the shoulders of the participants because the gathering and processing of the Ottoman archival data will take a lot of time.

2. SZAKÉRTŐ

1. A kutatási program értékelése

A projekt megfelel az OTKA kiírásának és fegyelmet munkával megvalósítható a tervezett futamidő alatt. Több szempontból nagyon jelentős a projekt. Interdiszciplináris igényű alapkutatás: a hódoltsági jövedelem- és birtokgazdálkodás oszmán forrásainak komplex feltárására vállalkozik. Mindezt a projekt végére rendszerezetten, kutatási segédletekkel ellátva és más korábban digitalizált adatbázisokkal összekapcsolva bo-

csátja a szakma rendelkezésére. Az adatbázis adatait a tematikus térképészeti módszereivel és eszközeivel teszi még jobban használhatóvá. A forrásanyag és adatbázis közzététele mellett a kutatók komparatív, többszemponú elemzéseket is készítenek. A klasszikus oszmanista és történelmi munkák mellett a digitalizálás, adatbázis- és térképkészítés, kutatói segédletek összeállítása is vállalt feladat.

Rendkívül jelentős eredménye a tervezett projektnek, hogy a török hódoltság belső viszonyaira vonatkozó magyar és oszmán iratanyag együttesen, gyorsan átlátható módon, nyelvi nehézségek nélkül kutatható és használható lesz. Ennek következtében világos képet nyerhetünk majd a hódoltsági településhálózat és népesség változásairól, az itteni tímárrendszer működési mechanizmusáról és az oszmán birtokos rétegről. Mindez az Oszmán Birodalom egészével összevethető, tehát nemzetközileg is számottevő lehetőségeket kínál a projektről van szó.

2. A vezető kutató alkalmassága

A projekt vezetője nem pályakezdő, de csak 2012-ben szerezte meg PhD-ját és mindössze nyolc, már megjelent magyar nyelvű cikke van. Ez a „lemaradás” részben a több lépcsőben, szakaszosan megszerzett képzettségéből, illetve levéltárosi munkájának kötöttségeiből fakad. Turkológus körökben elismert kutatónak számít, megjelent és megjelenés előtt álló publikációi minőségi munkák, a szakma mérvadó fórumain jelentek/jelennek meg. A projekt egyik fontos célja a digitalizált adatbázis létrehozása és más vonatkozó adatbázisokkal való összekapcsolása. Ebben a témavezetőnek már nagy tapasztalata van, és a projekt csak az ő munkahelyén, a Magyar Nemzeti Levéltár keretei közt valósítható meg. A nem technikai munkafolyamatokban, tehát a kimondottan kutatási kérdésekben a projektvezető a szakmai irányítást Hegyi Klárával együtt végzi.

3. A résztvevő senior kutatók alkalmassága

Jól összeválogatott multidiszciplináris kutatócsapat: oszmanisták, levéltáros és térinformatikus kiegyensúlyozott együttese. Mindannyian nagy tapasztalattal és komoly eredményekkel rendelkeznek a saját kutatási

területükön. Külön pozitívum, hogy a csapat legjártasabb tagja, Hegyi Klára a legnagyobb időráfordítással vesz részt a projektben, és ő irányítja a szakmai munkát.

4. Párhuzamos kutatások

Nincsenek.

5. A kutatás megvalósíthatóságának értékelése

A befogadó intézmény megfelel a követelményeknek, máshol nehezen lenne megvalósítható a projekt.

6. Veszélyes-e a munka, vannak-e etikai kockázatai?

Nincsenek.

7. Kért pénzügyi támogatás realitása

A pénzügyi terv reális.

8/A. Átfogó értékelés

A téma fontosságát, alap kutatás jellegét, interdiszciplinaritását, eredményeinek várható nemzetközi és hazai hatását az 1. pontban összefoglaltam. A projekt kutatói és technikai jellegű feladatokat egyaránt tartalmaz, erre a kutatógárda és a kutatóhely egyaránt teljes mértékben alkalmas. A többfajta feladatot kettős vezetéssel kívánják megoldani: az anyaggyűjtés munkáját tapasztalt és elismert oszmanista szakember, Hegyi Klára fogja össze, a digitalizálást, adatbázis építést a projektvezető Sz. Simon Éva irányítja, aki oszmanistaként ugyancsak jelentős forrásgyűjtést és elemzést fog végezni. A projektet gondos tervezés és előmunkálatok sora előzte meg, a kutatási terv egyenletes, jól felépített, reális és teljesíthető. Az eredmények folyamatos ismertetése konferenciákon, magyar és idegen nyelvű publikációkban biztosított. A pályázat kedvező elbírálását messzemenően javaslom.

8/B. Sorolja fel a pályázat erősségeit (maximum 5 tétel)

1. Teljes körű, komplex és interdiszciplináris alap kutatás, hungaricafeltárás és -gyűjtés.
2. Adatbázis készítése, amely már működő digitális adatbázishoz kapcsolódik.
3. Összekapcsolja és együttesen kutathatóvá te-

szi a magyar és oszmánli anyagot nyelvi korlátok nélkül, segédanyagokkal, térképekkel ellátva.

4. Alapvető komparatív elemzések készítése a hódoltság népeiségi és birtokviszonyokra vonatkozóan.
5. Kiegészítő, kiváló kutatói gárda.

8/C. Sorolja fel a pályázat gyengeségeit (maximum 5 tétel)

A kutatást irányító szakember rendelkezik a legkevesebb kutatói tapasztalattal.

Testületi vélemény

A kutatási terv a hazai oszmanisztikai kutatás által feltárható forrásanyagok a külföldi és a hazai nem turkológus kutatók számára való hozzáférhetőségét és felhasználhatóságát is igyekszik megteremteni, messzemenően alkal-

mazva a legkorszerűbb digitális adatrögzítési módszereket. Ennek várható eredményei alapján teljes mértékben rekonstruálhatóvá válhat a hazai török birtokadományozási és adóztatási rendszer, amely többek között a volt hódoltsági országrész és a vele közvetlenül határos területek település-, a család- és a népességtörténeti vizsgálatai szempontjából döntő jelentőségű.

A témavezető kutatói tapasztalata a projekt léptékéhez képest viszonylag csekély és egyoldalú (publikációinak tudományos visszhangja is szerény), biztató körülmény viszont, hogy a szoroson vett tudományos irányítást döntően az igen jelentős és széleskörű kutatói múlttal, valamint nemzetközileg is fajsúlyosnak számító eredményekkel rendelkező Hegyi Klára végzné. Mindenképp támogatandó.

Egyéb költség (informatikai fejlesztés, adatfeldolgozás) nevesítése szükséges.

AJÁNLÓ

JUHÁSZ ANTAL: *A halasi puszták az 1870-es években*

Thorma János Múzeum, Halasi Múzeum Alapítvány, Kiskunhalas, 2013.
144 oldal, illusztrált, részben színes térképekkel

A szerző a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára. 1991 előtt több mint három évtizeden át a szegedi múzeum néprajzkutatója volt.

Tanulmánya két fő forrásbázisra épül: az 1870. évi országos népszámlálás helyi levéltárban fennmaradt irataira és a város 1879-ben készült kéziratos kataszteri térképének szelvényeire a kecskeméti levéltárból. Halas városának hatalmas határában 15 pusztája volt. A szerző minden pusztán kimutatja a tanyák számát, azok népességét és az 1870-es években még feltöretlen legelőket. 1870-ben 777 tanyán 4562 személyt vettek számba. Elemzi a tanyák társadalmi viszonyait: a birtokos parasztok és a cselédek (éves béresek, a táji szóhasználatnál kertésznek nevezett földnélküliek) és a foglalkozás nélküli családtagok számát és szerepét.

Bemutatja a tanyák mikrokörnyezetét, amit 43 színes ábra szemléltet.

A tanulmány a szakirodalomban először használja az 1870. évi népszámlálás iratait és a vele csaknem egyidejű kataszteri földmérés térképeit egy alföldi mezőváros tanyáinak és népességének jellemzésére.

Elsősorban a helyi lakosság önismeretét szolgálja, de a szerző szándéka szerint egyúttal mintát és összehasonlítási alapot nyújt más tanyás települések történeti-demográfiai és társadalmi szempontú kutatásához.

